

Rahmatullayeva Gulruh Bahodir qizi

Samarqand davlat Chet tillar instituti Sharq tillari fakulteti Yaqin sharq tillari kafedrası magistratura bosqichi talabasi E-mail: gulrukh98@mail.ru Tel: 91 545 04 50

Annotatsiya

Maqolada Xitoy milliy tibbiyot terminlari o'rganilib chiqilgan. Shuningdek, xitoy milliy tabobati tarixi haqida ham qisqacha ma'lumot berilgan. Xitoy milliy tabobatidagi Yin va Yang nazariyasi va tamoyillari tushuntirilgan.

Abstract

The article explores Chinese national medical terminology. Additionally, a brief overview of the history of traditional Chinese medicine is provided. The theory and principles of Yin and Yang in Chinese medicine are explained.

Tayanch iboralar: xitoy tabobati, 刮痧, 按摩, 针灸, Yin va Yang, dorivor modda, 人参.

Keywords: Traditional Chinese Medicine (TCM), Yin and Yang, medicinal substance, active ingredient, massage, gua sha (technique in TCM), acupuncture and moxibustion.

Kasallarni davolashda qadimgi Xitoy hakimlari boshqa xalqlarda bo'lmagan ko'p o'ziga xos usullarni qo'llaganlar. Bu usullardan eng mashhuri uchta hisoblanadi. Bular, moksa (xitoy tilida 刮痧 guāshā), massaj (xitoy tilida 按摩 Ànmó) va igna sanchib davolash (xitoy tilida 针灸 Zhēnjiū deb ataladi) usullaridir. 刮痧 guāshā moksa-kasal a'zoni, to'g'rirog'i shu a'zoni qoplab turgan terini quritilgan turli shifobaxsh o'simliklarni tutatib, so'ng bir oz kuydirishdir. Bu usulning ta'sirini xitoylar qanday tushunganliklari aniq ma'lum emas, lekin uni hozirgi zamon fani nuqtai nazaridan qaralsa, bu usul teridagi ekstraretseptorlarga (asab tomirlariga) ta'sir qilish prinsipiga asoslanganligi ma'lum bo'ladi. Fiziologiya fanida ekstraretseptorlar orqali ichki a'zolarga ta'sir qilish mumkinligi ma'lum. Demak, moksa usuli ilmiy jihatdan asosli ekanligi isbot etilgan.

按摩 Ànmó massaj (uqalash) usulidan ham xitoylar keng foydalanganlar. Bu usul oyoq-qo'lni yoki tanani xushbo'y, moysimon moddalar bilan uqalashdan iborat. Xitoylar bu usuldan oyoq-qo'l yoki tanadagi og'riqlarni (miozit, nevrit) davolash uchun foydalanganlar. Qadimgi Xitoyda ishlab chiqilgan va keng tarqalgan davolash usuli igna sanchib muolaja qilishdir. Bu usul ham teri retseptorlariga ta'sir qilish prinsipiga asoslangan. Xitoy hakimlarining fikricha odam tanasida og'riq sezmaydigan 360 ta nuqta bor. Shu nuqtalarga igna sanchiladi.

针灸 Zhēnjiū igna sanchib davolash usuli akupunktura nomi bilan hozirgi klinikalarda ham qo'llanmoqda. Qadimgi Xitoy hakimlari igna sanchish usulining mohiyatini boshqacha tushunganlar. Ularning fikricha igna tanada yig'ilib qolgan ortiqcha kasallik omillarini chiqarib yuboradi. Shu maqsadda ignaning uchi kavak qilib yasalgan¹.

Qadimgi Xitoy tabiblari dori-darmonlardan foydalanishda ham muhim natijalarga erishganlar. Ular o'sha vaqtda jahon tibbiyotida ma'lum bo'lgan dori-darmonlardan tashqari bir qancha yangi

¹ Qodirov A.A. Tibbiyot tarixi -Toshkent: 2005-yil. -176 b.

dorilar kashf etdilar. Masalan, mashhur 人參(rén shēn) jenshen shular jumlasidandir. Bulardan tashqari Xitoy limonni deb ataluvchi dori ham mavjud. O'sha vaqtdayoq Xitoy tibbiyotida o'simliklar, hayvonlar va minerallardan olinadigan mingdan ortiq dorilar mavjud bo'lgan. Xitoylar birinchilardan bo'lib, dorivor moddalarga bag'ishlangan maxsus qo'llanma (farmakopeya) chiqarganlar. Xitoy ilmiy tibbiyotining asoschilaridan biri mashhur tabib 扁鹊(biǎn què) Byan Syaodir. Ushbu tabib eramizdan oldingi VI asrda yashagan. 扁鹊(biǎn què) Byan Syao birinchi bo'lib bemorning tomirini tekshirish usulini ishlab chiqqan. Igna sanchib davolash usulini ham 扁鹊(biǎn què) Byan Syao birinchilardan bo'lib qo'llagan. 扁鹊(biǎn què) Byan Syaoning tibbiyotga oid asari 难经(nán jīng) "Qiyin masala haqida kitob", deb ataladi. Kitob o'sha vaqtda ma'lum bo'lgan hamma tashxis va davolash usullarini o'z ichiga oladi. Shuning uchun uni "Tibbiyot qomusi" deb ataganlar. Shuningdek, an'anaviy xitoy tabobatining beshta elementi mavjud bu xitoy tilida deb ataladi. Uzoq muddatli tibbiy amaliyot asosida qadimgi xitoylik tibbiyot olimlari inson hayotining kelib chiqishi, fiziologik hodisalar o'zgarishlarni tushuntirish va klinik tashxis qo'yish uchun 阴(Yīn) hamda 阳(Yáng) Yin va Yang nazariyasi va tibbiyot sohasida beshta elementdan keng foydalandilar. U an'anaviy xitoy tabobati nazariyasining muhim qismiga aylandi, shuningdek, an'anaviy xitoy tabobatining nazariy tizimining shakllanishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. 阴(Yīn) Yin va 阳(Yáng) Yang va besh element nazariyasi qadimgi Xitoyda paydo bo'lgan dialektik fikrdir. Dunyo moddiy, moddiy olam esa yin va yang ta'sirida tug'iladi, rivojlanadi va o'zgaradi, deb ishonadi. Yog'och, olov, tuproq va metall, suv, beshta eng asosiy moddalar dunyoni tashkil etuvchi ajralmas elementlardir. Bu besh modda bir-birini qo'llab-quvvatlaydi va cheklaydi va doimiy harakat va o'zgarishda bo'ladi. Bu nazariya keyingi antik materialistik falsafaga, ya'ni antik astronomiya, meteorologiya, kimyo, arifmetika, musiqa va tibbiyot kabi ilmlarga katta ta'sir ko'rsatdi, bularning barchasi yin va yang va besh element nazariyasi yordamida ishlab chiqilgan. Besh element beshta moddaning harakatiga ishora qiladi: yog'och, olov, tuproq, metall va suv. Uzoq muddatli hayot va ishlab chiqarish amaliyotida qadimgi xitoyliklar yog'och, olov, tuproq, metall va suv eng zarur va asosiy moddalar ekanligini tushuntiradilar. Bu besh modda o'rtasida bir-birini qo'llab-quvvatlovchi va bir-birini cheklovchi munosabat mavjud bo'lib, unda dinamik muvozanat saqlanadi.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, xitoy tabobatining o'ziga xosligi va asrlar davomida to'plangan katta tajribasiga qaramay, zamonaviy va keyingi davrda G'arb tibbiyotidan ancha orqada qolgan, buning sababi nafaqat davolash jarayonini tushunishga bo'lgan asosiy yondashuvlarning farqida, balki Ming sulolasi 明朝(míng cháo) va so'nggi Qing sulolasi 清朝(qīng cháo) davrida Xitoy tibbiyoti sun'iy izolyatsiya sharoitida, ulardan bilim olmasdan shakllanganligidir².

Tez rivojlanayotgan G'arb tibbiyoti Xitoyda ta'lim va klinik amaliyot klassik qonunlar va sharhlarga asoslangan bo'lib, uzoq vaqt davomida kamdan-kam o'zgargan. Quyida xitoy milliy tabobatiga oid terminlarni ko'rib chiqamiz.

中医科zhōngyī kē-an'anaviy Xitoy davolash bo'limi

号脉	hàomài	puls
针灸	zhēnjiǔ	akupunktur, igna bilan davolash

² Sultanova L.A. Xitoy tilining tibbiyot terminologiyasi (Jarrohlik terminlari misolida) PhD dissertatsiyasi. -Toshkent: 2022. -29 b.

按摩	ànmó	massaj
刮痧	guāshā	guasha massaji
拔罐	báguàn	banka qo'yish
草药	cǎoyào	o'simlik dori
中成药	zhōng chéngyào	xitoy tabobatida tayyorlangan malham
阴阳平衡	yīnyáng pínghéng	Ying va Yang muvozanati
脉络	màiluò	arteriya va venalar
穴位	xuéwèi	akupunktur nuqtalari
气功	qìgōng	chigong

Tibbiy atamalar - tibbiyot bilan bog'liq bo'lgan tibbiy, tibbiy-biologik va boshqa bir necha fanlarga oid alohida atamashunoslik tizimlaridan iboratdir. Ularning ichida o'z tushuncha va obyektlariga lotincha nom bergan bir nechta asosiy yo'nalishdagi tizim bor bo'lib, ular lotin tili so'z boyliklaridan turli hajm va darajada foydalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh., Hozirgi o'zbek adabiy tili, – T: O'zbekiston,
3. Sultanova L.A. Xitoy tilining tibbiyot terminologiyasi (Jarrohlik terminlari misolida) PhD disertatsiyasi. -Toshkent: 2022-yil.
4. Qodirov A.A. Tibbiyot tarixi -Toshkent: 2005-yil. -176 b.
5. Величкова С.М. Процессы заимствования в медицинской терминологии в области стоматологии. 2013 г. -376 ст.
6. Краткий китайско-русский, русско-китайский медицинский словарь ИНТЭКС 1991-г. -210 ст.
7. 《中医知识丛书·话说中医》李慕才. -河北: 科学普及出版社. 1987年. -149页。
8. 任学良. 汉语造词法. -北京: 北京出版社, 1981年. -186页.
9. 现代汉语词典: 商务印书馆创立115周年纪念版/中国社会科学院语言研究所词典编辑室编. —6版. —北京: 商务印书馆、2012年 -1874页.
10. 王重稼 (Ван Чжунцзя) Русско-китайский медицинский словарь 俄汉医学. -350 页.
11. Shodiyeva, M.N. XITOIY TILIDA DEHQONCHILIKKA OID LEKSIKALAR VA ULARNING XUSUSIYATI // ORIENSS. 2023. №1-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/xitoy-tilida-dehqonchilikka-oid-leksikalar-va-ularning-xususiyati>